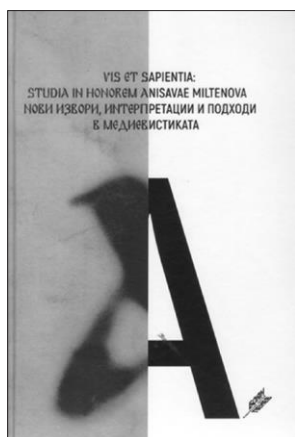

НОВИ ИЗВОРИ, ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ПОДХОДИ В СЛАВИСТИЧНАТА МЕДИЕВИСТИКА

Vis et sapientia: studia in honorem Anisavae Miltenova. Нови извори, интерпретации и подходи в медиевистиката. Съст. А. Ангусева, М. Димитрова, М. Йовчева, М. Петрова-Танева, Д. Радославова. София, 2016.

Сборникът в чест на проф. д.ф.н. Анисава Милтенова е внушителен том от 800 страници, на които са поместени изследвания, разполагащи се в различни области на медиевистиката. Разнообразието по отношение на тематиката, методологията и подходите в събраните в сборника статии в една или друга степен дава представа и за широкия изследователски

профил на юбилярката. Още по-ясно очертан е той и през тематичните панели, в които съставителите и редактори на сборника много находчиво са организирали четиридесет и двата изследователски текста.

Неизменна част от юбилейните сборници е поместването на библиография на изследванията на учения. В тома е включена библиография, изработена от Емилия Волева и Диляна Радославова, която, въпреки че е само подборка от заглавия, е внушителна по обем. Тя е показателна и за разнообразието от проблеми, занимавали А. Милтенова през 40-годишния ѝ научен път.

Организиран в петнайсет тематични дяла, статиите очертават широк кръг от проблеми, отнасящи се към полето на филологията, историческата наука, изкуствознанието, а също така и към съвременни научни дисциплини, каквато е дигиталната хуманистика.

Първият дял „Средновековната византийско-славянска култура: човекът, текстът и образът“ включва три статии. В „Българският книжовник летописец

от XIII–XV век – опит за характеристика“ Васил Гюзелев прави преглед на използваните в средновековните извори термини за означаване на историко-летописни понятия, като разглежда историческите съчинения, разпространявани в Средновековна България. Авторът обръща специално внимание на социокултурната среда, в която се разпространяват историческите повествования, както и на профила на книжовниците, превеждали, преписвали или създавали такъв тип текстове.

Статията на Елка Бакалова „Текст – ритуал – образ. Принципи на визуализация на поетични текстове в средновековната православна живопис“ се занимава с проблема за взаимоотношенията между текста и изображението в монументалната живопис. Във фокуса на вниманието е химонографията като неизменна част от християнския ритуал и начините за изобразяване именно на части от песнопения в православната живопис. Авторката разглежда няколко поетически текста от известни византийски химонописци, каквито са Йоан Дамаскин и Козма Маюмски, и изображения, съответстващи на определени стихирни от тези текстове, в ранни паметници, каквито са Боянската църква и църквата „Св. Богородица Перивлепта“ в Охрид, но също така и в по-късни, като църквите „Св. Георги“ в Кремиковския манастир и „Св. Стефан“ в Несебър. Авторката стига до извода, че „усвояването на песеннопоетичните текстове от монументалната живопис става чрез „посредничеството“ на богослужбения ритуал“ (76).

С присъщия си за откриване на неочаквани аналогии интересен изследователски почерк в третата статия от този първи дял „Телеграф Льва Математика: от астрологии к сказке“ Сергей Иванов се занимава с един пасаж от Хрониката на Константин Манасий в превод на български от XIV в. Добавката на думата „огледало“ в превода води автора до любопитни връзки с огледалната метафора в народните представи на европейското средновековие.

Най-широк е кръгът на филологическите изследвания. Една част от тях

попадат в полето на едичионно-текстологическите проучвания на средновековния материал. Освен че се занимават с изучаването на традицията и разпространението на отделни текстове или преписи на произведения, те въвеждат в научно обръщение и нови неиздадени текстове.

Така например Лара Селс и Сара Ван Пий в статията си „Scholia from Severian of Gabala's in *Cosmogoniam Homiliae* in the 14th Century Slavonic Hexameron Collection“, освен че идентифицират първообразите на схолиите от Севериан Гавалски към словата от Василиевия „Шестоднев“, издават критически славянските версии по петте познати им преписа, както и гръцките по четирите ръкописа, с които са работили. Текстологическият анализ води двете изследователки до заключението, че схолиите в славянската версия следват гръцкия си първообраз, независимо от това, че за разлика от него те не са обособени в маргиналиите, а са вметени в основния текст.

В посветената на известния апокрифен текст за смъртта на Авраам статия „Апокриф о Авраамовој смрти према српском препису из 1618. године“ на Томислав Йованович са разгледани особеностите на един препис от текста спрямо известните вече в науката други два – от Виенската и от Белградската библиотека. Преписът, обект на изследването, датира от 1618 г. и се намира в ръкопис № 253 от Патриаршеската библиотека в Белград. В статията се проследяват текстологическите различия между наличните преписи и се публикува текстът по преписа от ръкописа, пазен в Патриаршията.

Сред текстологическите изследвания, съпроводени с издание, попада и статията на Антоанета Гранберг „Фрагмент от *Александрията* и от разказа *За четирите големи морета* в Молитвеник и Чудеса Богородични от XVII в.“. Изследователката представя текст в състава на ръкопис № 61 от Архива на БАН (БАН61), който се състои основно от молитви и Чудеса Богородични. Текстът предава частично

малък отрязък от „Александрията“ и от „За четирите големи морета“. Като идентифицира двата текстови отрязъка, авторката ги сравнява със съответстващи им пасажии от хронографски състави и стига до заключението, че разглежданият лист не е фрагмент, а извадка от *Хронографската Александрия*, изписана върху първоначално оставения празен форзац на ръкописа.

В статията „Фрагментите от Ловешкият дамаскин. Издание на текста“ на Дилиана Радославова е представен фрагмент от Ловешкият дамаскин от XVII в., съхраняван в Центъра за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев“ под сигнатура D. Slavo 26, фр. I-III. Текстът е идентифициран от авторката на изследването, в което е поместено издание на текстовите отрязъци, съпроводено с речник-индекс на лексемите, които не се срещат в основната част на дамаскина.

Някои от статиите, в които водещ е текстологическият подход към изследвания материал, са посветени на конкретни светци или текстове в тяхна чест. Така например, като представя една малко известна светица, в статията си „Мъченица Еликонида Солунска (Коринтска) във византийската и славянската книжнина“ Мария Йовчева издава неизвестен текст за въпросната светица – *Служба*, поместена в Добрянския минеи. Ирина Кузидова-Караджинова проучва и издава Метафрастовата версия на *Житието на св. Иларион Велики* в превод на славянски, поместен в хиландарския ръкопис № 440, част от осемтомника на Аверкие. В състава на сборниците, известни като *Хиландарски чети-минеи* (или *менологии*), както и като *Аверкиеви панигириди*, се откриват няколко метафрастови житийни текста. Случаят с *Житието на Иларион* обаче е по-особен, тъй като представлява контаминиран текст, състоящ се от Метафрастовата редакция и от дометафрастовото пространното житие на светеца, написано от Йероним Блажени. Друга статия, която въвежда в научно обръщение непознат препис на житиен текст, е тази на Елена Томова „Из историята на Третата

руска редакция на *Първото проложено житие на св. Иван Рилски* (РНБ, ф. 98, Егор. 1299)“.

Сред изследванията, посветени на конкретни паметни, попадат и статиите на Мая Петрова-Танева и на Нина Гагова. В обширната си статия „Св. Императрица Теофана от Константинопол до Търново“ М. Петрова полага в един широк културно-исторически контекст култа към св. Теофана, разглеждайки подробно въпроса за появата му в средновековна България, като се фокусира върху текстовата традиция за светицата. На едно от посмъртните чудеса на св. Никола пък е посветена статията на Н. Гагова „*Чудото на св. Никола с килима*: предварителни бележки“, в която авторката проследява текстологичната история на произведението в славянски контекст. Гагова разглежда познатите ѝ преписи, детайлно представяйки текстовата среда, в която се помещава всеки един от тях. Въз основа на анализа изследователката изказва хипотеза за появата на превода на съчинението, който свързва с Охридското книжовно средище в периода от края на XI в. до началото на XIII в., като подчертава близостта във времето на възникването на съчинението във византийската литература (около 60-те години на единадесетото столетие) и на неговия превод и проникването му в славянска езикова среда.

С въпроси, свързани с преводачески подходи и с многократните преводи на произведения, разпространявани сред славяните, се занимават редица статии. Така например в изследването си „Два старобългарски превода на *Видение Константиново* (ВНГ 396) и на *Обречение на Кръста Господен* (ВНГ 409)“ Йоханес Райнхарт прави прецизен преглед на запазените славянски преписи на въпросните произведения. Лексикалните и морфосинтактични особености, анализирани в статията, убедително доказват тезата, изказана от австрийския учен, че преписите свидетелстват за два отделни старобългарски превода (направени в периода X–XI в.).

Изследването на Сергей Темчин

„Еще един ранний (чешский) церковнославянский перевод с латыни: канон римского папы Григория I Великого из *Лжеисидоровых декреталий* в древнерусском трактате „Власфимия“ също се занимава с преводачески въпрос. В него за пръв път се идентифицира преведен през XI в. текст от латински, с който се обогатява групата на съчиненията, въведени в старобългарската книжнина, чиито първообрази са латиноезични.

В статията си „The Double Life of St. Eupraxia within the Old Slavonic Tradition“ Дитер Щерн разглежда преписите на житието на Евпраксия, като в основата на съпоставката стоят преводаческите техники. Този подход към традицията на изследвания текст дава възможност на учения да установи два независими един от друг превода на житието, битували в славянски контекст. На близки по време, но възникнали също така независимо един от друг два превода на житийно повествование, е посветено изследването на Елка Мирчева „Житието на св. Кодрат Никомидийски (10 март) в славянската традиция“. Чрез детайлни текстологически наблюдения, включително и въз основа на библейските цитати, авторката застъпва мнението за по-ранната поява на превода на житийния текст, засвидетелстван в Супрасълския сборник, спрямо другия – също така старинен превод, засвидетелстван в ръкопис Погодин 64.

В изследването на Иван Илиев „Библейските цитати от девтероканоничната книга Сусана в славянската преводна традиция (предварителни бележки)“ авторът идентифицира независими преводи, възникнали приблизително по едно и също време, на девтероканоничната книга за Сусана. Близката езикова среда, в която възникват преводите, и малката времева разлика в появата им дават информация не само за специфичните преводачески техники на отделните преводачи, но и за етапите на формиране на старобългарската книжовна норма. С граматични особености, типични за старобългарския език, се занимава и статията на Татяна Славова „Старо-

българският език през призмата на паметниците извън канона“. Фокус на изследването са няколко паметника, запазени в по-късни преписи, езиковите черти на които обаче позволяват те да се наредят сред представителните за старобългарския канон.

Сред текстологико-анализационните наблюдения се вменват и изследванията на Радослава Станкова „Служба за св. Йоаким Осоговски в южнославянски преписи от XIV–XVI в.“, на Георги Петков „Още един препис от XVIII в. на Мъчението на Йоан Нови Сучавски от Григорий Цамблак“ и на Регина Койчева „Текстологическо приключение по следите на един изчезнал глас (Към реконструкцията на триодния цикъл от Константин Преславски)“.

В част от изследванията фокусът е конкретно върху езика и стила на различни текстове. Такива са статиите „Григорий Цамблак. Слово за преподобните отци и жени в Сирна събота“ на Андрей Бояджиев, „Стишният пролог във Великите чети-минеи за месец март“ на Лора Тасева, „От датировка на новобългарските дамаскини от IV група към хронология на книжовното средище *тогизи*“ на Олга Младенова, Нона Петкова и Елена Узунова.

С въпроси за съставителските концепции на някои сборници се занимава статията на Уилям Р. Федер „*Княжский избороик и Изборникът на грешния Йоан* сред ранните глаголически компилации“. Въз основа на колацията на два текста, посветени на темата за четеното на Писанието (първият приписван на Григорий Велики, а вторият анонимен) и анализ на резултатите от съпоставката, ученият стига до извода, че в основата и на двата стои глаголически протограф. Изследването освен това повдига въпроса за компилацията като творчески похват, поради което У. Федер предлага и оригиналните компилации, създавани още преди края на X в. въз основа на глаголически първообрази, да бъдат изучавани като интегрална част от корпуса на оригиналните творби.

На интересен феномен – късно-средновековни молитвеници амулети – е посветена статията „Quadruplets

– Four South Slavonic Amulet Books from the Seventeenth and the Eighteenth Century: Genre, Context, Language” на Аделина Ангушева, Маргарет Димитрова и Мери Алън Джонсън. Както подсказва и самото заглавие, става дума за четири почти еднакви по структура и съдържание сборника с неканонични текстове, молитви и заклинания. Изследването разглежда от различни перспективи четирите „близнака“ – език, съдържание, притежатели и т.н.

Апокрифни текстове са фокус и в изследванията на Ана Стойкова, на Донка Петканова, на Красимир Станчев. В изложението си „Малки бележки върху един епизод от славянската Книга на Енох (2 Енох)“ А. Стойкова разглежда мотива за посрещаната изгрева гигантска птица, идентифицирана в различните източници с митични създания – грифон, феникс, халкедра – съчетаващи в себе си качества на различни същества, като се фокусира основно върху апокрифната Книга на Енох. Изследователката подчертава, че става дума за изключителна древна митологема, чиито корени могат да бъдат открити в митопоетически представи, идващи от Месопотамия. В статията „Съдбата на апокрифа Видение на апостол Павел“ Донка Петканова разглежда емблематични елементи и идеи от известния неканоничен текст. Красимир Станчев пък се спира на апокрифа „Слово на Йоан Златоуст за произхода на павликяните“, като доразвива направените вече от А. Милтенова наблюдения върху текста, неговата история и редакционно-текстологически особености.

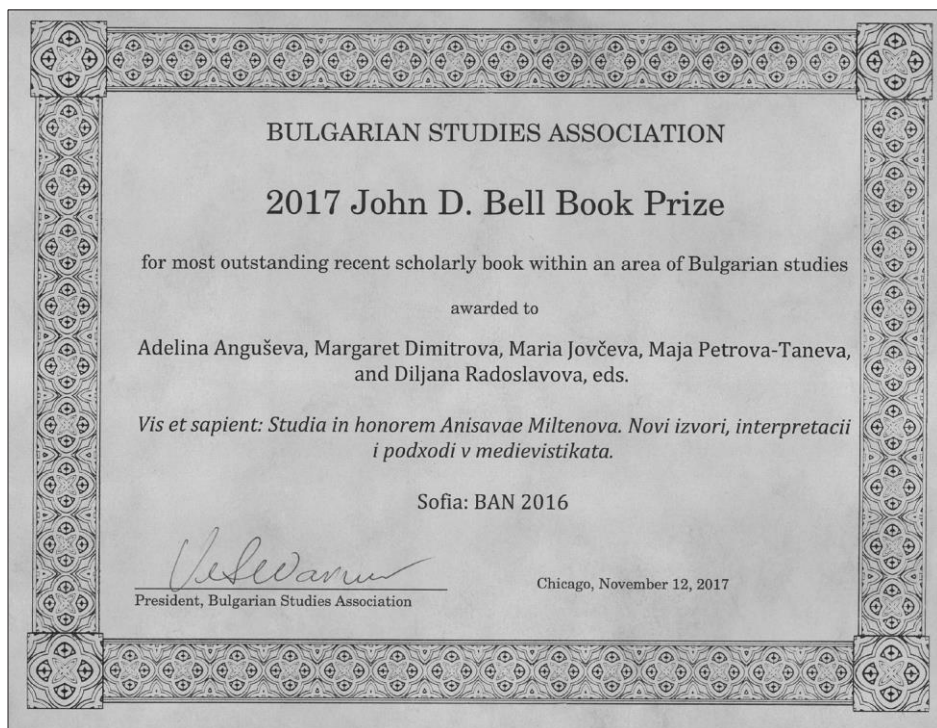
В центъра на вниманието в статията на Екатерина Дикова се поставя въпросът за произхода на един термин – *Покров Богородичен*. Авторката разглежда текстовете, в които се появява формулировката и които мотивират възникването на празника Покров Богородичен.

В изследванията на Вася Велинова и на Елена Коцева в различни аспекти се дискутират въпроси във връзка със сакралността на писмото и на буквите. В своето изложение „За „магията“

на буквите“ Вася Велинова разглежда появата на мотив, обвързващ броя на действията на Бог при сътворението на света с броя на буквите в редица текстове, битували във византино-славянската традиция. Осмисляйки текста през образа, В. Велинова показва интересната симбиоза, в която се намират те на страниците на средновековната книга. В един широк исторически и богословско-екзегетичен контекст Елена Коцева разглежда появата на втората апология на славянската писменост в своето изследване „Анотация към една хипотеза за Втората апология на славянската писменост, Берлински сборник Wuk 48“.

С въпроси за датировката и идентификацията на средновековни славянски паметници се занимават изследванията на Себастиан Кемпген „Dating the Varoř Inscription from Prilep“, на Анатолий Турилов „К истории бытования и изучения древнеболгарских рукописей в России первой половины – середины XIX в.: реконструированная Миней праздничная (РНБ, Ф.п.I.72 + БРАН, 24.4.11) Палаузовская или же Априловская?“ и на Елисавета Мусакова, посветено на Черепишкия псалтир.

На средновековните текстове, изучавани посредством възможностите на дигиталните технологии, е посветена статията на Дейвид Бирнбаум и Хане Екхоф „Machine-Assisted Normalization of the Old Church Slavonic Codex Suprasliensis“, в която е представен машинен автоматизиран начин за извършване на нормализация на наборен старославянски текст, посредством който се разгръщат съкращенията, надписаните букви се свалят на реда, уеднаквява се правописът съобразно старобългарската книжовна норма. Методът се демонстрира чрез наборните текстове на Супрасълския сборник, достъпни и онлайн на страницата на <http://csup.ilit.bas.bg/>. В статията си „Relationships between the Greek Prologue of 1295 and Nine South and East Slavic Calendars“ Синтия Вакарелийска представя резултатите от съпоставка на паметите в славянски месецослови, минеи и пролози с

гръцки пролог (ръкопис ГИМ Син. Греч. 354 от 1295 г.). Резултатите от съпоставката показват, че по-слабо познатите памети в славянската традиция са всъщност почерпани от ранната византийска традиция на *пролога*, която е засвидетелствана в ръкопис ГИМ Син. Греч. 354.

Интересен поглед върху имперската политическа теология и военната идеология в литературата предлага задълбоченият анализ в статията на Юри Стоянов "The Apocalyptic Dimension of the *Last Great War of Antiquity* (603–628)". През една необичайна оптика към старите славянски литератури се обръща изследването на Ралф Клеминсън "Richard James: Priest, Poet, Political Prisoner, Librarian and Lexicographer", в което редица документи на Ричард Джеймс са не само анализирани, но и публикувани в статията на британския изследовател.

Статиите в сборника обхващат в много и различни аспекти културата и литературата на средновековната *Slavia Orthodoxa*. Съставен изключи-

телно прецизно и редактиран с голяма вещина, томът далеч надхвърля качествата на сбирка от изследвания в чест на изтъкнат учен. Благодарение на добре обмислената концепция, организираща в определени проблемно-тематични ядра отделните текстове, читателят бива въведен в цяла вселена от новооткрити текстове и иновативни интерпретации и подходи в славистичната медиевистика.

И накрая, но не и по важност, трябва да се отбележи и голямото международно отличие, което сборникът заслужено спечели. В началото на 2018 г. му бе присъдена наградата „Джон Д. Бел“ на Асоциацията за българистични изследвания в Америка (BSA). Признанието е както за съставителите, така и за юбилярката – вдъхновила авторите на тези приносни изследвания.

Диана Атанасова
Софийски университет
„Св. Климент Охридски“
✉ dianapa@uni-sofia.bg